

Megemlékezhetünk még ZUJEV (78) КΥΡΟΗΣΕC 'csapdafajta' szaváról. Ezt azonban nem orosz szónak, hanem csak orosz szövegbe ékelt osztják szónak tartom. Ha mégis orosz tájszó, akkor az osztják eredetű szavak közé lehet sorolni.

Az orosz РУХНУТЬ 's'écrouler, s'effondrer' (Щерба, Dict. russe-fr.) szó nagyon hasonlít egy osztják igéhez: ПАК. *rāχnem, rōχnem* 'beomlani, letörni', PAAS. J. *rūknəm* ua. stb. Ez az egyezés azonban nem eléggé meggyőző, mert az orosz szó megfelelői a többi szláv nyelvben is megtalálhatók, az osztják szó viszont kétségtelenül finnugor (vö. pl. m. *roggy*). Itt inkább véletlen hasonlóságról lehet szó.<sup>1</sup>

KÁLMÁN BÉLA

## Fák és fás helyek régi nevei az uráli nyelvekben<sup>2</sup>

### 116. osztj. *nur*.

Az osztják nyelv irtysi nyelvjárásából jegyezte fel PATKANOV a *nur* szót, amelynek jelentése 'erdős magaslat, kleiner bewaldeter landrücken zwischen niederungen'.

Az osztják szónak pontos megfelelője van a cseremiszen. A *nur* szó GENETZ cseremiszi szövegeiben nemcsak 'szántóföld; feld', hanem 'erdő; wald' jelentésben is előfordul (utóbbi jelentésre vö. pl. *nuroško kaja pu ruas* 'er geht einmal in den Wald Holz hauen 2. l.). RAMSTEDT és WICHMANN a szónak csupán 'feld' jelentését ismerik: RAMST. *nar* 'Feld', WICHM. (Chresth.) KH. *nar*, U. *nur* id.

Az osztj.-cser. szóval minden valószínűség szerint összetartozik a moksa-mordvin (AHLQV.) *nor* szó, amely csupán a *normal* 'garten- erdbeere' összetételben használatos. Ezzel a *nor* szóval azonosnak tekinthető a BUDENZ mordvin szójegyzékében található 'gyep, pázsit' jelentésű erzä-mordvin *nar* szó.

Ha elfogadjuk ZSIRAINAK azt a magyarázatát, hogy a finn *nurmi* szóban levő -*m*- képzőelem (vö. MNy. XXIII, 315), akkor az osztj.-cser.- md. szót egybevetjük a következő keleti-tengeri finn szókkal: f. *nurmi* RENV. 'campus graminosus, pratum aridum, solum elevatum', LÖNNR. 'gräsvall, gräsmatta, gräs; hårdvall, linda, äng'; észt WIED. *nurm* 'Hochland, hohe Fläche; — Feld, Acker'; liv KETT. *nurm, nurn*, (alt) *nüim* 'feld, acker'.

<sup>1</sup> A vogulban van egy *ün, ün, ün* stb. 'mókus, kopek' jelentésű szó, amelyet össze lehet vetni az osztják *lärgi, lärgi, dārki, tärkä* stb. szóval. A török nyelvek egy részében *ün, ün, tün* alakban tűnnek fel. Ezeket már sokszor hozták kapcsolatba a fenti obi-ugor szóval. Van másrészt a törökben egy *tärkä, tärkü* stb. 'fém-péncz' jelentésű szó, amelyet az orosz денга, денги eredetijének tartanak. Lehetséges az összefüggés valamennyi fenti szó közt, de a részletek tisztázása még behatóbb tanulmányt igényel.

<sup>2</sup> A tanulmány 1943-ban készült és adatott nyomdába. Első része 1943-ban (NyK. LI. 412—34. l.), második része 1948-ban (NyK. LII. 3—14. l.), harmadik és negyedik része 1950-ben (NyK. LII. 247—61. ill. 309—44. l.) jelent meg.

A szó, amelynek alapjelentése 'száraztalajú (nem mocsaras) sík terület, ilyen területen növérdő' lehetett, uráli örökség a finnugor nyelvekben, mert az osztják-szamojédból is kimutatható: CASTR. Kar. *nur* 'eine waldbewachsene Ebene', KLAPR. Ket *nior* 'Feld', Narym *nior* id.

117. magy. *vad*.

A magyar *vad* szónak a mai és a régi nyelvben kettős jelentése van: 1. indomabilis, ferus, ferox stb., 2. 'fera, belua, bestia'. A szó eredeti jelentése — mint tudjuk <sup>1)</sup> — 'erdő' volt s ez a jelentés megőrződött a *radállat* összetételben, amelyben a *vad* előtag azonos a kondai-osztják népköltészetben megőrződött (PAAS.) *ünt-wō'ja* 'grosswild (bären, elentiere, renntiere)' összetétel előtagjával és azt jelenti, amit az osztj. *ünt* szó, vagyis: 'erdő'.<sup>2)</sup>

Az osztják szónak a következő alakváltozatait, illetőleg összetételeit ismerjük: AHLQV. *ünt*, *vōnt* 'das rechte steile Ufer der Flüsse, welches auch *ünt-pālek* heisst', *ünt-ur* 'das feste Land auf dem rechten steilen Ufer; Kieferwald'; BEKE *unt*, "ont, vont 'erdő; Wald', PÁP.—MUNK. K. *unt*, FO. *vont* 'sűrű erdő. vadon' vö. J. *unt* 'festes land, wald. hügel' (C.); FK. *vant*, *vānt* 'sűrű, rengeteg erdő, meredek part', vö. *vont* 'berg, hügel' (C.), PATK. *unt*, *vont* 'erdő; hegy, domb; az Ob és Irtysch erdős hegyi part-tája; wald, urwald; berg. hügel; festes land, die bewaldeten und erhöhten (rechten) ufer des Ob und des Irtysch (gegensatz zu *jāgam*); *Unt-jega* (n. pr.) „Wald-fluss“, name vieler flüsse im ostjakischen norden, *Unt-jega-jāgam* (n. pr.) „Heide an dem Waldflusse“, name einer heide in der Kl. Kond. wol.'; PAAS. K. *ünt* 'nadelwald', J. *wōnt* id.

A magyar *vad*, osztj. *ünt*, *vōnt* stb. szónak pontos megfelelője van a lappban:

IP. FRHS *vuōvde* 'silva magnis arboribus, praecipue pinibus et abietibus repleta; Skov af store Træer, isaer Fure og Gran'; LAGERKR. Tys. *vüōwriē* 'Wald', Suj. *vüōwriē* id. 'Waldgebiet, Gebiet der Waldlappen'; KÖNK. *vüōwriē* 1. 'dichter Wald'; 2. 'das Waldland, wo sich die Waldlappen aufhalten', Rep. *vüōwri* 'Wald'; NES. *vüōwri* 'Wald'; NEID. *vüōwriē* id.; WIKL. *vuuete* 'wald (besond. nadelwald)'.  
 Az Észak-Finnországból feljegyzett *outa* szó, amelynek jelentése RENVALL szerint 'silvestris l. silvosa e. c. regio; waldig' (vö. LÖNNR. *outa-lappalainen* 'skogs- l. fiskare Lapp'), jövevényező a lappból.

118. vog. *vani*.

Az AHLQVIST szótárában megtalálható vogul *vani* szónak kettős jelentése van: 'Wald' és 'Halbinsel'. SZILASI szerint *vāni* 'erdei hegy; waldeshöhe. — dombos erdő; hügeliger wald'. KL. *wāni* 'erdő; wald', P. *vāni* 'hegyi erdő'. Vö. még TRÖCS. P. *vāni* 'hegyi erdő', *vānekē* demin. 'erdőske'. KANNISTO (FUF. XIV, 43) a vogul nyelv janiškovai nyelvjárásából jegyezte fel a szót: *βānū* 'name eines waldgebietes inmitten der sumpfe'.

<sup>1)</sup> vö. SZINNYEI, NyHas. 7 41.

<sup>2)</sup> A finn *metsä* 'erdő' szónak szintén van ilyenféle jelentése, vö. LÖNNR. *metsä* 'skog; skogsmark; betesmark; isammans. ord: vild', 2. 'vilddjur (björn, varg); *metsä leikkaa* 'björnen gör skada'; *metsä kävi karjassa* 'vilddjur gjorde skada bland boskapen'.

A szó megvan az osztják nyelv irtysi, kondai és jugani dialektusában is: PATK. *vānda*, *vānta* 'meredek part, meredek földtök; steiles ufer, landspitze eines steilen ufers', PAAS. K. *wānts* 'landspitze', J. *wāntay* id.

119. lp. *кõõ'лаьмә*.

A lapp nyelv arjeplougi nyelvjárásából feljegyzett (LAGERRK.) *кõõ'лаьмә* 'Kieferwald' erdőnév nyilván összetartozik a következő osztják erdőnévvel: PÁP.—MUNK. *kalma* 'kis erdő, melyben folyó van'.

Mivel egyes Pinus-fajták, pl. éppen a legjobban elterjedt *Pinus silvestris* L., az erdei fenyő, nagyon kedvelik a nedves-talajú helyeket, a mocsaras mélyedéseket, a szóban levő lapp és osztják erdőnevet bátran egyeztethetjük a következő 'vizes, mocsaras mélyedés' jelentésű liv és magyar szóval:

liv KETT. *küõlma* 'sumpfige vertiefung' | magy. R. *halvány*, *halavány*, *halovány* 'alveus fluvii vel lacus aqua destitutus, palus. aquosus et uliginosus locus, piscina; einstiges flussbett, einstiger see, sumpf' (Oklsz.).

A szóközépi hangok eredeti \*-lm- mássalhangzó-kapcsolatra mennek vissza (liv -l- < \*-l-). A szóközépi nasalisok azt az *m ~ v* váltakozást mutatják (lp., liv, osztj. -lm- ~ magy. -lv-), amelyet a keleti-tengeri finn nyelvekre OJANSUU (Virittäjä 1909: 25—29), a finnugor és a szamojéd nyelvekre vonatkozóan PAAONEN (Beitr. 6—12) mutatott ki. A magyar adatokban levő -ány végzet ugyanaz az elhomályosult összetett képző, amely megvan pl. a *sovány* szóban is (vö. SZINNYEI, NyHas. 7 98). A *halavány*, *halovány* alakváltozatokban a második szótag magánhangzója szervesen hang.

120. lp. *vuobme*.

A lappban 'völgy, erdős völgy, erdő' jelentésben fordulnak elő a következő szavak: lp. FRIIS *vuobme*, gen. *vuome* 1. 'convallis major cum anni perfluente; stor Dal, Dalflore med Vasdrag', 2. 'tractus silvestris; Skovtrakt (med mindre Træer), Skovlandskab', NIELSEN *vuobme*, P. *vuõbmä*, Kr. *vuõmmä*, Kt. *vuopmi* 'voodland (as opposed to bare mountain, *duoddâr*); Kt. also: flattish stretch of valley (with a river), partly with small trees and partly unwooded; skogland (i motsetning til det skogløse heifjell, *duoddâr*); Kt. også: flatvoren dalstrekning (med elv) med småskog, stykkevis uten skog'. Demin. *vuomas*; HALÁSZ Lul.-Pit. *vuopmie* 'erdő; wald', LAGERRE. Wfs. *wuõ'mie* 'waldbewachsenes, weites Tal', Tán. *wü'õmie* 'bewaldetes, weites Tal (mit Fichten od. mit Kiefernwald)', Rör. *wü'õmie* 'Birkenwald', Mer. *wü'õmie* 'Tal, Tiefland'.

A lapp szó azonosítható a finn nyelvben meglévő 'völgy' jelentésű *uoma* és 'mocsár' jelentésű *vuoma* szóval: LÖNNR. *uoma* 'djup, dæld, kjusa, dalsäkring', *vuoma* RENV. 'suo', LÖNNR. 'stort, kärr, kärrflacka, moras', vö. (TOIVONEN, J. Fellmanin muistiinp. lapista ja Itämeren-suomal. kielistä, JSFOu. XXXIII, 79) *Uoma* en torr dal emellan tvänne berg apud nos *vuoma* en ftor myra af föreg, naturforfen a *vuobman*. A *vuoma* alakváltozat valószínűleg Észak-Finnországban keletkezett lapp hatásra.

A finn-lapp szó eredeti jelentése 'mocsaras völgy' ~ 'erdővel benőtt mocsaras völgy' lehetett.

121. észtt *jerta*.

Az észtt WIED. *jerta* 'Niederung (mit kriechenden Weiden bewachsen' szóalighanem a következő zürjén mocsárnévvel tartozik össze: WIED. *arai* 'Sumpf, Moor, Morast, sumpfige Gegend'. Az eredeti szóközépi \*-rt- mássalhangzó kapcsolatból a zürjénben a -t- elveszett. Hasonlóképpen elveszett a zürjénben a szókezdő \*j-.

122. észtt *lāz*.

WIEDEMANN szótára szerint az észtt *lāz*, gen. *lāne* v. *lān* szó jelentése 'dichter Laubwald auf feuchtem Boden; ausgedehnte Fläche, Einöde'. Vö. továbbá *lāzik* 'Waldgegend'. Az észtt szóval összetartozik lív KETT. *lōntš*, plur. *lōndšD*, Ny. *lāntš*, plur. *lāndšD*, Sal. *lān* 'urwald', továbbá f. *lānsi-* (tő: *lante-*) 'niedrig, niederes land', vö. *lanto* 'tiefland, niederes land, tal'.

Az észtt szó cser. és permi megfelelőit WICHMANN mutatta ki (FUF. XV, 8; JSFOu. XXX<sub>6</sub>, 12.): cser. *landa'ka* 'kleine niederung, niedrige stelle bes. im walde', vö. KH. *landem* 'niederung mit wenig abschüssigen abhängen', votj. WIED. *lud* 'Feld', Zus. 'Wald, heiliger Hain', MUNK. M., G. 'mező, termőföld, szántóföld; feld, ackerfeld', Sar., Jel., Kaz. 'a szent áldozóberek (sövényvel körülkerített tisztás az erdő belsejében, melynek közepén egy díszes, magas fenyőfa van; der heilige opferhain', WICHM. (Chresth.) G., J., U. *lud* 'feld', (G., J.); 'opferhain, wo einem bösen, krankheiten erzeugenden geiste geopfert wird; der geist dieses opferhaines' (U., J.); WICHM. (FUF XV, 8) G., J., M., U. *lud* 'Feld' (G., M., J.), 'opferhain' (J., M., U.).

123. zürj. *jag*.

A homokos, száraztalajú fenyveserdő neve a zürjénben *jag*, amelynek jelentése WIEDEMANN szerint 'Heide, Sandfläche mit Kieferwald bestanden', WICHMANN (FUF. XV, 6) szerint 'fichtenwald auf sandboden, hochgelegener heidewald' (I., V., S., L.), 'wald' (Ud.), 'begräbnisstätte' (P.).

A szó megvan a votjákban is: *jag* 'kieferwald', Zus. *lag* 'Wald', MUNK. *jag*, *lag* 'fenyves, fenyőerdő; kieferwald, fichtenwald', WICHM. (FUF. XV, 6) J., M., S., G. *jag*, U. *lag*, J., MU. *lag* 'fichtenwald auf sandboden' (J., MU. M., S., G.); [dorfname] (U.).

A zürj.-votj. erdőnév osztják megfelelőit ZSIRAI MIKLÓS mutatta ki (MNy. XXIII, 313):

osztj. AHLQV. *jögim* 'sandiger, trockener Erdboden; auch Gottesacker', *jögim-jux* 'Kiefer', PÁP.—MUNK. *jaxém* 'fenyővel és nyírfával benőtt homokos vidék', PATK. *jāgam*, *jāgēm* 'fövényes terület, puszta, fenyőerdő; trocken, sandige erdfläche, heide, kiefernwald an sandigen stellen', vö. *jāgam-pai* 'mocsár szigetén levő fenyves; kiefernwaldinsel (im sumpfe)', *jāgam-pēlek* '(heidegegend od. seite) landstrecken am linken ufer der grossen flüsse (in Sibirien), welche aus mooren, wiesen und mit kiefern bedeckten sandflächen bestehen (gegensatz zu *unt-pēlek*)', PAAS. K. *īāxēm* 'sandheide, wo kiefern und beeren wachsen', J. *īāēm* id., KARJAL. (OL. 28, 296) FD. *īāxēm*, Trj. *īāxēm*, V., Vj. *īāxēm*, Ni. *īōxēm*, Kaz. *īōxēm*, O. *īāxēm* 'heide'. Az osztják adatokban levő szóvégi -m — mint ZSIRAI i. h. kimutatta — ősi képző.

124. m. *erge*.

A mai köznyelvben már nem használatos ez az ismeretlen eredetűnek tartott szó, amely a MTsz. szerint Szatmár megyében él a következő jelentésekben: 'lapályos hely a mezőn; egy kis ér neve; erdőrészek neve: *God ergéje, Csillagdomb ergéje, Dombos ergéje, Turbuc ergéje*'. Az EtSz. más adatokat is közöl az *erge* szóra. Első adat 1406-ból: circa quendam alveolum *Chahocharge* (= Cshócerge) vocatum... penes quendam alveum *Ergepathaka* vocatum (Szatmár m.). Egyéb adatok: 1501: Particula terre *Thulso erge* nuncupate (Zemplén m.), *Sáros erge* (ér neve, Szabolcs m.), *Ergehát* (határnév, Szolnok-Doboka m.), *Ergepatak, Komlóserge, Asszonykúterge, Hamoserge, Gát-erge, Sóserge, Ergemart* (Szolnok-Doboka és Szilágy m.).

A magyar *erge* szót, amelynek eredeti jelentése 'alveus, alveus silvossus' lehetett, a következő lapp szóval egyeztetem:

lp. FRIIS Sv. *orgo* 'locus arenosus consitus arboribus, sed herbis nudus; sandig Skovmark, Skovmo'; LAGERKR. Tån. *öör<sup>ε</sup>kä* 'Tal mit Kiefer- und Birkenwald', Snå. *ör<sup>u</sup>kä* 'Höhenzug', Wfs. *ör<sup>u</sup>ke* id.

A magyar *erge* szóban a szövégi *-e* ugyanaz a régi demin. képző, amely megvan a régi *Füle, Györgye, Györe, Gyüre, Pete* stb. személynevekben. Ez az *-e* dem. képző illeszkedéssel keletkezett a fgr. \*j vagy \*i-re visszamenő *-a* demin. képzőből (vö. MELICH: MNy. X, 152—153), tehát párja annak az *-a* képzőnek, amely megvan pl. az *ivafa* fanévben is. (Vö. Melich-emplékkönyv 353).

Az eredeti szóközépi *-\*rk-* mássalhangzókapcsolatból a magyarban *-rg-* fejlődött.

Magyar magashangnak az első szótagban egyes esetekben lapp mélyhang felelhet meg: *öl ~ lpS. salla, N. sällä, K. sall; vér ~ lpK. verr, varr, S. varra, N. varrä; mén (mön-) ~ lpK. menna-, N. männä-* stb.

125. m. *berek*.

A *berek* szóra az első adat 1138-ból való: usque ad *berekzeg*. Alakváltozatai: *berk* (1193 stb.), *berük* (1203/1254: *kerecbberuk* stb.), *berüg* (1214: *Berugscug* stb.), *bereg* (1353: *Hatarbereggh*) vö. EtSz. Ragozva *berke*, később *bereke* is; képzővel *berki* (l. u. ott). Jelentése: 1. 'nemus, lucus, saltus, virgultum, fruticetum; hain, gebüsch, gesträuch'; 2. 'locus uliginosus; sumpfwiese'. A *berek* szó hely- és folyónevekben is előfordul (l. EtSz.).

A szó eredetét régebben többen is igyekeztek megfejteni, de az EtSz. egyik magyarázatot sem fogadta el. Legújabban RÁSONYI (NyK. LI, 100—101) a *berek* szót a törökből származtatja, azonban ez a magyarázat sem meggyőző.

Bizonyára WICHMANN járt helyes úton (Ung. Jb. VII, 184—185), mikor a *berek* szót a második jelentés alapján a következő votják szóval vetette egybe: votjJ. *ber*: *ber-gop* 'Moorgrobe, Moortümpel, Moorpfütze, Sumpflache'. Mivel a *gop* szónak 'Grube, Vertiefung, Schlucht' jelentése van (Munkácsinál

'völgy, mélyedés, mélység; tal. vertiefung'), az összetétel első tagjának, a *ber* szónak jelentése 'moor, sumpf' lehet. WICHMANNnak ezt a feltevését megerősíti MUNKÁCSINak a votják nyelv szarapuli nyelvjárásából feljegyzett adata: *pera* 'puha, fekete sár, mellyel posztót festenek; weicher, schwarzer morast, mit welchem man tuch färbt'.

WICHMANN véleménye szerint a magyar *berek* szó a régi *-k* kicsinyítő képzővel képzett származékszó a *berë-* alapszóból, (olyan képzésű szó tehát, mint a *fészek* és a *lélek*) és a szó eredeti jelentése 'Moor. Sumpf', vagy talán 'Sumpfwald' volt. E szerint a 'Hain, Gebüsch, Gesträuch' jelentés másodlagosnak tekinthető. A magyar és a votják szókezdő *b-* WICHMANN nézete szerint fgr. szókezdő zöngés *\*b-* hangra utal. Itt mindjárt megjegyezhetjük, hogy a MUNKÁCSI szótárában található előbb említett votjS. *pera* alakváltozat *p-* szókezdő hangot tüntet fel s már ez az egy adat is indokoltá teszi azt a feltevést, hogy a magy. *berek*, votj. *ber* szó *b-* szókezdő hangja egyaránt másodlagos fejlődés eredménye és fgr. *\*p-* szókezdő hangra vezethető vissza.

A *berek* szónak a votiakon kívül az észtnben, a finnben és a mordvinban vannak megfelelői: észtn WIED. *porik*, gen. *poriku* 'kotige, morastige Stelle', *metša-porik* 'morastiges Gebüsch', vö. HUPEL *porri* 'Kot, Unflat, dünner Dreck'. A finnben jelentésváltozás történt f. LÖNNR. *porikko* 'pösjord' (= *pöhö-, kohomaa*). Az észtn *-k*, f. *-kko* végzet demin.-kollektív képző. Különös figyelmet érdemel REGULY — BUDENZ (NyK. V, 218) mordvin adata: *pora* 'liget'. — Ami az első szótag vokalizmusát illeti, magyar palatalis hangnak a mordvinban, a finnben és az észtnben egyes esetekben velaris hang felel meg: *segít, segedelem* ~ md. *šargâde-, tšargode-* 'segít'; *két* ~ md. *kafta, kavto*, f. *kahte-* id. stb.

A finnugor megfelelők alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar *berek* szó kettős jelentésének finnugor előzményei vannak: az a fgr. alapnyelvi szó, amelyből a magyar *berek* és megfelelői levezethetők, olyan mocsarat, iszapos árterületet jelentett, amelyen fák, bokrok nőttek.

\* \* \*

Régen tudjuk, hogy az 'élőfa; baum; arbor' fogalmának jelölésére szolgáló magyar *fa* szóban és finnugor, illetőleg szamojéd megfelelőiben az élőfa uráli neve maradt meg, vagyis, hogy ez a név uráli örökség mindazokban a nyelvekben, amelyekben megvan (vö. PAASONEN, Beitr. 94, 160. sz., SETÄLÄ: JSFOu. XXX<sub>5</sub>, 41, EtSz.). A magyar *fa* (*ffa* NySz., *fua* MTsz.) szónak az 'arbor; lignum' jelentés mellett a régi nyelvben 'silva' jelentése is volt. Az 'erdő (általában)' jelentést megtaláljuk az 'élőfa' jelentés mellett a szamojédban is: szam. CASTR. Jur. *pea* 'Wald', KLAPR. Atl. Kam. *pha*, Koib. *pä*, Taigi *hü* id

A finnugor nyelvek közül a magyar *fa* szónak — mint tudjuk — a finnben, a permi nyelvekben, a vogulban és a cseremiszbén van megfelelője. A vogulban azonban a szó csak fanevekkel való összetételekben fordul elő: vogÉ. *-pä*: *ulpä* 'Pinus cembra', KL. *-pə*: *tippə* 'Salix arenaria' (vö. vogÉ. *tip-jiv* id.), *ulpə* 'Pinus cembra', AL. *-pä*: *k'əppä* 'espe', P. *-pe*: *tippe* 'Salix arenaria',

*k'oppe* 'espe', T.-pá: *sāltpā* 'linde' (vö. *sālt* 'lindenbast'), vö. EtSz. A cseremiszből a *pu* szónak 'holz, hölzern' jelentése van, de az eredeti 'élőfa' jelentés megőrződött egyes összetételekben (pl. cser. SZILASI *šer*: *šerbā* 'kőrísfa; esche', RAMST. KH. *šör*: *šörβā* 'Esche, Eschenbaum'; — *-bā*, *-fā* = *fa*) és a *pu* szó bizonyos *-r*, illetőleg *-rla* helynévképzős származékaiban: RAMST. KH. *puer* 'Hain, der kleine Wald; die Allee', *puerla* 'Hain'. Megőrződött továbbá az eredeti jelentés a sajtárságos *pu-šerže*, *pu-šārgū* stb. összetételben, amely bizonyos cseremiszi nyelvjárásokban az 'élőfa' fogalom kifejezésére szolgál (3. sz.).

Nincs megfelelője a magyar *fa* szónak a hozzánk legközelebb álló rokonnyelvben, az osztjákban, és nem maradt meg az 'élőfa' uráli neve a mordvinban és a lappban sem. Az obi-ugor nyelvekben az 'élőfa; baum; arbor' neveként az etimológiailag összetartozó vog. *jiv*, osztj. *jux* stb. szó (4. sz.) használatos, a cseremiszi nyelvjárások egy részében ugyanezt a fogalmat a *pu-šārga*, *pu-šārgū* stb. összetétellel (3. sz.), a mordvinban a *tšuvto*, *tšufto* (E.), *šuftā* (M.) szóval (5. sz.), a lappban pedig a *muorra* szóval és alakváltozataival (2. sz.) fejezik ki. A *jux* szónak az irtysi-osztjákban és a *muorra* szónak a norvéglappban 'erdő; wald (im allgemeinen); silva' jelentése is van.

Látjuk tehát, hogy mindazokban a finnugor nyelvekben, amelyekből az 'élőfa' uráli neve kiveszett, vagy önállóan 'élőfa' jelentésben már nem használatos, az 'élőfa; baum; arbor' fogalom jelölésére olyan szók szolgálnak, amelyeknek eredeti jelentése 'fenyő' volt.

Ez a nagyon figyelemreméltó, négy szóegyeztetéssel (2, 3, 4, 5. sz.) igazolható 'fenyő' > 'élőfa' jelentésfejlődés, amely az illető nyelvek külön életében, illetőleg a vogulra és az osztjákra vonatkozóan az obi-ugor ősnyelvben ment végbe, feljogosít bennünket arra a feltevésre, hogy az 'élőfa' uráli nevének, vagyis annak a szónak, amelyre a magyar *fa* szó finnugor és szamojéd megfelelőivel együtt visszavezethető, eredeti elfelejtett jelentése szintén 'fenyő' volt. A 'fenyő' > 'élőfa' jelentésváltozás már az ősuráliban megtörtént.

A magyar *fa* szónak — mint tudjuk — a régi nyelvben nemcsak 'arbor', hanem 'silva' jelentése is volt, és az 'élőfa' uráli nevének ősi 'erdő; wald (im allgemeinen); silva' jelentése megőrződött a jurák-, a kamasz-, a koibal- és a taigi-szamojédban is.

Hogyan lehet megmagyarázni az 'élőfa' uráli nevének 'erdő; wald (im allgemeinen); silva' jelentését? És hogyan lehet megmagyarázni, hogy az 'élőfa' osztják nevének az irtysi-nyelvjárásban, az 'élőfa' lapp nevének pedig a norvéglappban szintén van 'silva' jelentése?

Ha végigvizsgáljuk az egyes uráli nyelvek faneveinek jelentését, azonnal feltűnik, hogy a régi magyarban számos fanévnek kettős jelentése volt: 1. 'valamilyen speciális fajfajta'; 2. 'ilyen fából álló erdő' (vö. 1, 28, 30, 38, 51, 59, 72, 78, 79, 82. sz.). Mivel a faneveknek ilyen kettős jelentésére más finnugor nyelvekből (vö. 8, 10, 13, 14, 17, 35, 37, 39, 47. sz.), sőt a szamojédságból is (vö. 10, 32, 33. sz.) idézhetünk példákat, kétségtelen, hogy a faneveknek (köztük a fenyőneveknek is) ez a kettős jelentése ősi uráli sajtárság, amely legvilágosabban a régi magyar nyelvben tükröződik.

Más szóval ez azt is jelenti, hogy az uráli ősnyelvben egy fanév — akár tóalokról, akár kicsinyítőképzős származékról van szó — külön helynévképző hozzájárulása nélkül gyűjtőfogalom (fás hely, erdő) kifejezésére is szolgált (vö. magy. *nyár, nyír, szil, éger, fenyő, száldob, száldok, tölgy* stb.).<sup>1)</sup>

Egy másik elvi jelentőségű megállapítás az, hogy az uráli nyelvekben egy 'fenyő, fenyőerdő' jelentésű szónak 'erdő; wald (im allgemeinen); silva' jelentése is lehet: md. *-nal* (14. sz.), votj. *ñules* (14. sz.), cser. *kožla* (9. sz.), vog. *vár* (13. sz.). Az 'erdő' jelentés kétségkívül a 'fenyőerdő' jelentésből fejlődött. Nagyon tanulságos ebből a szempontból a következő szamojéd példa: a motor-szamojédban a *nar-ge* szó 'Tanne' jelentésben fordul elő. A szónak 'fenyőerdő' és 'erdő' jelentése is van: SCHRENK *náro* 'ein hochstämmiger Nadelwald', K. CASTR. *nuro* 'Tannenwald', JUR. REG.—BUD. *norru* 'wald'.

Az uráli nyelvekben tehát egy fenyőnévnek (mint általában minden fanévnek) eredetileg kettős alapjelentése volt: 1. 'fenyő', 2. 'fenyőerdő'. A 'fenyő' jelentésből 'élőfa' jelentés, a 'fenyőerdő' jelentésből 'erdő' jelentés fejlődhetett.

Ezek után most már könnyen megérthetjük az 'élőfa' lapp és osztják nevének, valamint az 'élőfa' uráli nevének jelentéseit és ezeknek a jelentéseknek egymáshoz való viszonyát: a lapp *muorra* stb. szónak 'élőfa' jelentése a szó első alapjelentéséből, a feltehető 'fenyő' jelentésből, a norvéglapban meglevő 'erdő' jelentése pedig a szó második alapjelentéséből, a 'fenyőerdő' jelentésből (vö. lpVärd. *miv'orá-žä*) fejlődött (2. sz.). Az osztj. *jux* szónak 'fenyő' jelentésből fejlődött 'élőfa' jelentése mellett az irtysi-osztjában meglevő 'erdő' jelentése szintén arra vall, hogy a *jux* szónak valamikor 'fenyőerdő' jelentése is volt (4. sz.). Ezeknek a jelentés-párhuzamoknak figyelembevételével kimondhatjuk tehát, hogy az élőfa uráli nevének 'erdő' jelentése közvetve azt bizonyítja, hogy az 'élőfa' uráli nevének eredetileg szintén kettős jelentése volt: 1. 'fenyő', 2. 'fenyőerdő'. Az élőfa jelentés a 'fenyő' jelentésből, az 'erdő' jelentés pedig a 'fenyőerdő' jelentésből fejlődött ki.

Bizonyára nem véletlen, hogy a finnugor nyelvekben minden 'élőfa; baum; arbor' jelentésű szó fenyőnévből származott és hogy az uráli nyelvekben 'az erdő (általában)' fogalom jelölésére szolgáló szók egy része is 'fenyves', illetőleg 'fenyő' jelentésű szókra vezethető vissza.

Ezekből a nyelvi tényekből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mind az uráli, mind pedig a finnugor őshaza területén hatalmas fenyvesek terültek el. A fenyő volt az uralkodó fanem és éppen ez magyarázza meg, hogy mind az uráli, mind pedig a finnugor ősnép szemléletében a fenyő volt: *a fa*. Egyetlen kivájt fenyőtörzsből készült legfontosabb közlekedési eszköztük, a csónakjuk (vö. 4. 12. sz.) és kivájt fenyőtörzs volt a koporsójuk.<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Ezen az alapon fejlődhetett ki ez ősi demin. képzők kollektív jelentése. — Kétsőbb, mikor a fanevek második alapjelentése az egyes nyelvekben feledésbe merült, elhomályosodott, a fanevekből másodlagos, rendszerint demin. eredetű helynévképzők hozzájárulásával alakultak fás hely-, illetőleg erdőnevek (*szilas, szilágy; fenyves; tölgyes; száldobos, száldobágy* stb.).

<sup>2)</sup> Erre az ősrégi temetkezési módra rávilágítanak azok a sorok, melyeket UNO HARVA oMordvalaisten uskonto" c. művének 40. lapján olvashatunk: „Varhemmin näyttää täällä „Ileen tapana käyttää puusta koverrettua ruumiin suojaa. Perimätieto kertoo vielä nykyään, miten ennen vanhaan kuolleen arkku (*Kanda-last*) tehtiin pyöreän



Ezért lehet a *jux* szónak az északi-osztjában 'ladik', a déli osztjában 'koporsó' jelentése, az északi-vogulban pedig a *jiv*, *jiv* szónak 'koporsó' jelentése (4. sz.). Ezért függhet össze az északi-osztjában a 'kahn, boot' jelentésű *χōp*, *χāp* szó a vogul *qāp-jiv* 'Tanne', lapp *gäjpje* 'kiefer' szóval (12. sz.), az aunuszi-finn *horgoi* 'kahn, kähnen' jelentésű szó pedig a *horgu* (= f. *honka*) 'grosse fichte, föhre' jelentésű fenyőnévvel.<sup>1)</sup>

ZSIRAI MIKLÓS Finnugor Rokonságunk c. művében (111—117) részletesen és meggyőzően fejtette ki azokat az elveket, amelyek alapján a nyelvészeti palaeontológiából, így a fanevekből is, őshazára vonatkozó következtetéseket vonhatunk le.

Ezeknek a szempontoknak figyelembevételével kimondhatjuk, hogy a fanevek, elsősorban a fenyőnevek, mindenben támogatják azokat a megállapításokat, amelyekkel SETÄLÄ EMIL az uráli, illetőleg a finnugor őshaza földrajzi fekvését, kiterjedését meghatározta (Suomen Suku I, 129—130, 144—146) és amelyekhez „Az uráli nyelvek régi halnevei“ című dolgozatomban (NyK. XLIX. 1—97) én is szolgál attam néhány adatot.

A szóegyeztetések alapján megállapíthatjuk, hogy az uráli őshazában a következő fenyőfajták éltek meg: *Pinus cembra* (18, 19. sz.), *Pinus silvestris* (3, 4. sz.), *Picea excelsa* DC. vagy *Pinus abies* L. (9, 10, 11. sz.) és *Abies pichta* (14. sz.). Ez utóbbival kapcsolatban megjegyzem, hogy a nyelvi adatok alapján nem lehet megállapítani, hogy a pichtafenyő európai vagy szibériai változataról van szó. Egy egyeztetés azt bizonyítja, hogy az uráli ősnép a csak nyáron zöldelő *Larixot* is ismerte (15. sz.). Feltehető, hogy az uráli őshaza túlevelű fái közül nem hiányzott az igénytelen *Juniperus* valamelyik faja sem, bár a borókafenyőnek nincs olyan neve, amelyből erre vonatkozóan határozott következtetést vonhatnánk le (10, 18, 19. sz.).

A finnugor őshazában mind megtaláljuk az uráli őshazára jellemző fenyőfajtákat. A régi nevek megmaradtak, de azok mellett a finnugor ősnép szókinése új fenyőnevekkel gazdagodott (vö. az 1, 2, 5, 6, 8, 12, 13, 16, 17, 22, 23 és 24. sz. egyeztetéseket).<sup>1)</sup> Kétségtelenül kimutathatjuk a *Juniperus communis* (20, 21. sz.) jelenlétét is. Két szóegyeztetés (25, 26. sz.) a mellett tanúskodik, hogy a finnugor őshazában megélt a *Taxus baccata*, amelynek nagyon értékes, kemény és rugalmas fájából már a történelem előtti időkben íjakat készítettek.

puun puolikkaista. — Utšajev mainitsee että kun paksu puu oli kaadettu ja halkaistu, sen molemman puoliskot koverrettiin ontoiksi ja ruumis pantiin näiden puoliskojen väliin. Kuvattessaan Tambovin läänin mokšalaisten tapoja, jotka myös ovat kovertaneet paksun puun puoliskot kaukaloonuotoisiksi, Mitropolskij huomauttaa, että toinen puolisko oli varsinainen arkku, toinen kansi. Pensa läänin Krasnoslobodskin mokšalaisten sanotaan lävistäneen kaukaloarkunkin kanteen „ikkunan“. Häätätilassa on kuollut haudattu maahan vain hevosen syöttökaukalossa. Tällainen pölkkyarkku, jota Karjalassa on sanottu ruuheksi tai koloksi, on ikivanhaa perua. mordvan vanhoista kalmistoista, joista on tavattu tämän tavan lukuisia muistomerkkejä, huomaa, että nämä kaukaloarkutkin ovat olleet maahan kätettyjä“.

<sup>2)</sup> A finnugor népek a fenyőn kívül nyárfatörzsből is készítettek csónakot, vö. f. *haapio* 'espener kahn' ~ f. *haapa* 'espe'. Vö. még osztjÉ. *χōp-χāp* 'Kahn, Boot' ~ osztjI. *χōp-jux* 'starker zum bootzimmern tauglicher baumstamm; espe', vogÉ. *χāp* 'hajó', *khāp* 'ladik' ~ *χāpχā*, *khāpkhā* 'nyárfa' (12. sz.).

<sup>1)</sup> Ez természetesen csak viszonylagos megállapítás, mert a finnugor korig visszavezethető fenyő- és általában fanevek között is lehetnek, sőt valószínűleg vannak is olyanok, amelyek uráli eredetűek.

A régi fenyőneveket legnagyobb gazdagságban a finn nyelv őrizte meg. Nem csodálkozhatunk ezen, ha meggondoljuk, hogy a finnek az őshazából való elvándorlásuk óta is minden időben hatalmas fenyvesek közepett éltek. A mai magyar szókészletben csak egy régi abies-pinus-név van: a *fenyő* (1. sz.). De az Árpádok korában még élt a *Pinus silvestris* uráli eredetűnek tekinthető *ugufa* neve (3. sz.) és talán még nem felejtődött el a régi *mórágy* erdőnévben megőrződött \**mór* fenyőnév sem (2. sz.). Őseink tehát hosszú vándorlásuk ideje alatt sem felejtették mind el az őshazából magukkal hozott, az egyes fenyőfajták megkülönböztetésére szolgáló fenyőneveket. Becses emlék nyelvünkben a *Taxus baccata* két ősi finnugor neve is: az elavult *ivafa* (25. sz.) és a feledésnek indult *ternyő* (26. sz.)<sup>1)</sup>

Amilyen elszegényedés mutatkozik a fenyőnevek tekintetében a magyar nyelv történeti korában, olyan gazdagságban és bőségben maradtak meg nyelvünkben az ősi *Quercus*-nevek: *tölgy* (28. sz.), *cser* (29. sz.), *magyal* (30. sz.), *muzsdaly* (31. sz.). Tudjuk, hogy a Nagy Magyar Alföldön a búzatermő szántóföldek helyén régen hatalmas őstölgyesek, *Quercus pedunculata*-erdőségek terültek el, és tudjuk, hogy hazánk dombos és hegyes vidékein még ma is terjedelmes erdőségeket alkotnak a *Quercus*-fajok. Kétségtelen, hogy a honfoglaló magyarok hazánk területén mindenfelé hatalmas tölgyeseket találtak és a *Quercus*-fajtákat nem a meghódított vagy a szomszédságukban élt népektől átvett nevekkal, hanem a finnugor őshazából magukkal hozott ősi nevekkal jelölték meg. A magyar nyelv a maga külön életében is termelt *Quercus*-neveket, ilyenek pl. a *makkfa*, *makkosfa*, *makk*, *csalítfa*, *mocsárfa* (vö. GOMBOSZ ENDRE: MNy. X, 18, 19). Ide sorolhatjuk az elavult *székfa* nevet is, amelyet az OklSz. két adata őrzött meg: 1193: *Usque ad arborem cequfa*, 1320: *Ad arborem Tul Zeekfa* dictam. Mivel a mocsártölgynek is nevezett kocsányos tölgy, a *Quercus pedunculata* Ehrh., a nedvestalajú síkvidékek „őshonos“ faja, nagyon valószínűnek tarthatjuk, hogy a *székfa* összetétel első tagja azonos az OklSz. *szék*, *szik* szavával (első adat 1095-ből), amelynek jelentése 'vadum, loca vadosa, paludosa, lutosa; nitrum, loca nitrosa; seichte stelle, untiefe, sumpfiger, schlammiger ort; natronsalz, natronreicher ort'. A *székfa* e szerint annyit jelent, mint 'mocsárfa'. A magyar *szék*, *szik* szó eredetét nem ismerjük.

A *Quercus*-neveknek ez a magyar nyelvre jellemző bősége jellemző volt egyúttal a finnugor alapnyelvre is. Bizonyosra vehetjük, hogy a finnugor őshaza területén (valószínűleg a legészakibb vidékek kivételével) — amint ez a *Quercus*-nevekben is kifejezésre jut — „a vízáradások által járt folyóparti lapályokon“, „folyóvíz által látogatott és fenékvíz által táplált talajon“<sup>2)</sup>

<sup>1)</sup> Az uráli nyelvek fa- és erdőneveit vizsgálva azonnal feltűnik, hogy ebben a fogalmi csoportban feltűnően kevés a jövevényszók száma. Vonatkozik ez a megállapítás a magyarra is. Eltekintve néhány, a finnugor őshazából való elvándorlás után megismert új fajtá nevéből, a jövevényszók nem gazdagították, hanem bizonyos tekintetben inkább szegényebbé tették nyelvünket.

<sup>2)</sup> Ahol a nedvesség a talajból és a levegőből hiányzik, ott megszűnik a *Quercus pedunculata* tenyészte. Hiányzik pl. ez a tölgyfajta a délországi pusztákon és a folyószabályozások, mocsárlecsapolások következtében elpusztultak a Nagy Magyar Alföld őstölgyesei (vö. Fekete—Mágócsy-Dietz 475—477, Fekete—Blattny 87).

óriási kocsányos tölgyerdőségek és — különösen a későbbi őslappok, őspermiek és ősugorok lakóhelyén — sűrű sarjtölgyesek és tölgycserjések terültek el. Az utóbbiak mellett tanúskodnak a Quercus-nevekben szinte szabályosan ismétlődő 'Quercus' ~ 'virgultum' jelentésmegfelelések (28, 29, 30. sz.). A finnugor őshaza hatalmas őstölgyeseinek emlékét őrzi a magyarban a *cser* (29. sz.) és a *magyal* (30. sz.) 'quercina' jelentésből fejlődött réginyelvi 'silva' jelentése és az osztyák népköltészetben megkövesedett, az ómagyar *tul* Quercus-névnek szabályosan megfelelő *tai*, *taje* 'őserdő' szó (28. sz.). A különféle fajta tülevelű fák mellett a finnugor őshaza talán legjellegzetesebb lombos fája éppen a Quercus volt.

Ha figyelembe vesszük mindazt, amit a halnév-egyeztetések alapján (NyK. XLIX, 79) az uráli őshaza földrajzi helyzetére vonatkozóan megállapítottam, s ha figyelembe vesszük azokat a tényeket is, amelyek alapján KÖPPEN a tölgy európai elterjedésének jelenlegi és régi északi határvonalát meghatározta, bátran kifejezést adhatunk annak a feltevésünknek, hogy az uráli őshaza déli határa legalább is a Szuchona, valamint a Kosztroma forrásvidékétől körülbelül a Káma forrásvidékéig nagyjában összeesett a tölgy mai elterjedésének északi határvonalával. KÖPPEN adataira támaszkodva azt is kimondhatjuk, hogy a mai tölgyvonaltól északra és északkeletre, tehát az uráli őshaza legdélibb részén és valószínűleg még délkeleti határvidékén is hatalmas tölgyesek terültek el. A hangtani bizonyítékok mellett tehát tárgyi bizonyítékok is támogatják azt a feltevésünket, hogy a Quercus finn *tammi* nevében, valamint a *tammi* finnugor és szamojéd megfelelőiben a Quercus uráli neve őrződött meg (27. sz.). A Quercus-fajoknak nagy jelentőségük volt a finnugor-, sőt valószínűleg már az uráli ősnép iparában és gazdasági életében. A tölgyek értékes, kemény fáját sokféle formában felhasználták és a mellett a tölgyfajták cersavban gazdag, fiatal héja, mint a m. *magyal* Quercus-névvel (30. sz.) kapcsolatban részletesebben is kifejtettem, már a történelem előtti időkben a legfontosabb cserzőanyag volt.

Mind az uráli-, mind pedig a finnugor őshazában nagy területeket foglaltak el a szálfává növő és cserjealakú *Betula*-fajták, a nyíresek. E mellett tanúskodik a bizonyos cseremiszi nyelvjárásokban végbement 'Birkenwald' > 'Wald' jelentésváltozás is: Tr. *kokla* 'wald', RAMST. *ko'la* id. ~ RAMST. *koyi'lü* 'Birkehain' (vö. 32. sz.). A nyírcserjések mellett bizonyít a 'Betula' ~ 'virgultum' jelentésmegfelelés a 34, 36, 38, 39 és 40. sz. egyeztetésekben. A *Betula* finn *köivu* neve uráli örökség mindazokban a nyelvekben, amelyekben megmaradt. Uráli eredetű a *Betula* magyar *nyír* (38. sz.) és szamojéd *tuie* (41. sz.) neve is. Csakhogy a *nyír* alapjelentése 'vesszősfa' volt és az ősuráliiban és a finnugor alapnyelvben is egyformán jelenthetett vesszőt és valamilyen vesszős fát, nyírfát vagy fűzfát. Ami pedig a szam. *tuie* *Betula*-nevet illeti, valószínűnek kell tartanunk, hogy a szó alapjelentése 'Birkerinde' volt. A gyakori 'nyírfá' ~ 'nyírhéj' jelentésmegfelelésekből (41, 42, ? 43, 44. sz.) arra következtethetünk, hogy a nyírfahéj a finnugor-, sőt bizonyára már az uráli ősnép életében fontos szerepet töltött be és háziiparában sokféle formában feldolgozásra talált.

Az uráli- és a finnugor őshaza jellegzetes lombos fái és bokrai között mindjárt a *Betula* után kell megemlékeznünk az igénytelen *Salix* változatos fajtáiról. A *Salix*-nevekben gyakori 'fűzfabokor' ~ 'bokor' ~ 'bokroserdő' jelen-

tésmegfelelések (45, 46, 47, 52, 53, 54, 57. sz.) azt bizonyítják, hogy az uráli-, illetőleg a finnugor őshaza tájképéhez elválaszthatatlanul hozzátartoztak a folyóvizek alacsony partjait szegélyező és árterületeit betöltő fűzfabokrok és sűrű fűzesek. Az ősi *Salix*-nevek közül a magyar kettőt őrzött meg: *csigolya* (50. sz.) és *fűz* (51. sz.).

Mind az uráli-, mind pedig a finnugor őshaza vizes folyóvölgyeiben és mocsaras területein őshonos fa volt a *Populus*, a nyárfa amelynek három ősuráli eredetű neve maradt meg egyes uráli nyelvekben (59, 60, 61. sz.), köztük a *Populus* magyar neve, a 'mocsárfa' jelentésű *nyárfa*.

Bár az *Alnus*-nak nincs a finnugorságban és a szamojédságban közös neve, mégis feltehető, hogy az *Alnus* nemcsak a finnugor őshazában fordult elő, hanem már az uráli őshaza bizonyos vidékein is erdőket, ligeteket alkotott a patakok és a folyók partján, meg mocsaras árterületein. LEHTISALO tanítása szerint (vö. Kalevalanseuran Vuosikirja 14:76–85) az *Alnus*-hoz a finnugor népeknél vallások hiedelmek fűződtek, <sup>1)</sup> de emellett az égerfának az ősi ipari és gazdasági életben is nagy jelentősége volt: kergét már a legrégebb időkben vörös- és feketeszínre való festésre használták fel. Az osztják-szamojédokban két ige is van az égerfával való festés kifejezésére: *surernam*, *sürunnau* stb. és *ñuermarap* stb. Az utóbbival etimológiailag összetartozik az *Alnus* északi-osztják (AHLQV.) *nerip-jux* (= Farbe-Baum) neve, vö. *nerip* 'Färbestoff, Farbe', PAAS J. *nirəm*, *nirłəm* 'schmierem, malen'.

A szamojéd nyelvekből hiányzik a *Tilia* neve és így természetes, hogy a hársfának, a Tiliának nincs uráli neve. Azonban a kamasz-szamojédban van egy 'Lindenbast' jelentésű szó: *CASTR. pho*. A kamasz szó kétségtelenül összetartozik a következő permi szókkal: *votj. WIED. bun* 'Bast, Lindenbast', *MUNK. bun* 'áztatott és tépett hársfaháncs; eingeweichter und zerfaster lindenbast'; *zürj. WIED. bon* 'Bast, bes. Lindenbast', *P. ban* 'Birkerinde (zu Schuhen)'.

Ha egy pillantást vetünk a térképre, amelyen KÖPPEN a *Tilia* európai elterjedésének északi határvonalát feltüntette, akkor ebből az egyeztetésből arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a *Tilia* nem hiányzott az uráli őshaza délibb vidékeiről. Kétségtelen azonban, hogy a *Tilia* a finnugor őshazának volt igazán jellegzetes fája. A megfelelő szóegyeztetésekből kiderül, hogy valamennyi *Tilia* név, így a magyar *hárs*, valamint a régi és népnyelvi *száldob*, *száldok* eredeti jelentése 'háncsfa' volt (74, 75, 76, 77, 78, 79. sz.). Ebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy a *Tilia* háncsa az uráli és a finn-ugor ősnép házi iparában nélkülözhetetlen nyersanyag volt.

Valószínű, hogy az *Acer platanoides* (80, 81. sz.) és az *Ulmus montana* (82, 83, 84. sz.) erdőségeket is alkotott a finnugor őshaza területén. Az *Ulmus* magyar *szil* neve finnugor örökség nyelvünkben. (A megfelelő finn szó 'Salix' jelentését másodlagosnak tarthatjuk.)

Bizonyosra vehetjük, hogy az uráli- és finnugor őshaza lombos fái közül nem hiányzott a *Prunus padus* és a *Sorbus aucuparia* sem. A *Prunus padus*-nak nincsen ugyan olyan uráli neve, amely kétségtelenül igazolná feltevésün-

<sup>1)</sup> Nemcsak az *Alnus*-hoz fűződtek mythikus képzetek, hanem általában az erdőknek és a ligeteknek is jelentős szerep jutott a finnugor népek hitvilágában. Érdekes adatokat szolgáltatnak ehhez a 45, 92, 114, 122. sz. egyeztetések.

ket. A finn *tuomi* szó (66. sz.) nézetem szerint csak a finnugor korig vezethető vissza. A szamó. *muge, muko* stb. névnek 'nyírfa' jelentésű megfelelője van a finnben (64. sz.), a jurák *zödem-bea* (= Beerenbaum) névnek pedig különféle boggyótermésű bokrok neve felel meg bizonyos finnugor nyelvekben (65. sz.). A *Sorbus aucuparia* uráli neve a lappban és az osztják-szamojédban őrződött meg (67. sz.). A finn *pihlaja* szónak (68. sz.) a szamojéd nyelvekben nincs megfelelője, sem pedig a *Sorbus aucuparia* zürj. *sös-pu* (69. sz.) nevének. Utóbbinak azokban a finnugor nyelvekben, amelyekben megmaradt, vörösbogyótermésű fák neve felel meg és ezért arra lehet gondolni, hogy ezekben a fanevekben egy ősi szín-név rejlik.

Nagyon jelentős szerepe lehetett a finnugor őshazában a tölgygel növényföldrajzilag összefüggő *Corylus avellana*-nak, amelynek finn *pähkinä* ((*pähkinä-pensas, -puu* 85. sz.) neve a permi korig vezethető vissza. A feltűnően szabályos, szépalakú mogyoróbokor nagy bőségben fordulhatott elő a finnugor őshaza keleti részében. Erre vall a 'virgultum' jelentésű magyar *bokor* szó (86. sz.), amelynek eredeti jelentése 'mogyoróbokor' volt. A *bokor* szó őrizte meg tehát a magyarban a *Corylus avellana* egyik finnugor nevét. A finnugor őshaza különféle bokrai közül a *Viburnum opulus* valószínűleg már az uráli őshazában is felbukkant, bár uráli neve nem maradt meg. A *halyagbokor, halyagfa* összetétel első tagjában feltevésem szerint a *Viburnum opulus* finnugor neve őrződött meg.

A szóegyeztetések között tekintélyes csoportot alkotnak azok a fáshely-, illetőleg erdőnevek, amelyeknek valamely fanévvel való azonosságát vagy közvetlen kapcsolatát a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem lehet kimutatni. Nagy számban vannak ezek között olyanok, amelyekben 'bokor' ~ 'erdő' jelentésmegfelelést látunk (97—112. sz.). Az 'erdő, sűrű erdő' jelentésű szók egy jelentékeny részének tehát 'bokor, (áthatolhatatlanul sűrű) bokros erdő' volt az alapjelentése. Mindazok alapján, amiket az uráli fanevek kettős alap-jelentésére vonatkozóan megállapítottam, bátran feltételezhetjük, hogy ezeknek az erdőneveknek legalább is egy részében valamilyen speciális fafajta neve rejlik. A fanévvel való kapcsolatot bizonyosra vehetjük olyan esetekben, mikor egy általános 'silva' jelentésű szónak fenyves vagy lomboserdő jelentésű megfelelője van (92, 93, 94. sz.).

Van azonban a fáshely-, illetőleg erdőneveknek egy kisebb csoportja, amelyek nyilvánvalóan nem hozhatók összefüggésbe valamilyen fafajta speciális nevével. Ha megvizsgáljuk ezeket az egyeztetéseket, arra a következtetésre jutunk, hogy a talajviszonyok tekintetében a finnugor (sőt valószínűleg már az uráli) őshazában nagy különbség volt az erdőségek között: voltak magasfekvésű száraztalajú erdők és voltak mélyfekvésű, vízestalajú mocsár-erdők. Előbbiek 'magaslat, domb, hegy' jelentésű szókkal függenek össze (113—118. sz.), utóbbiak pedig 'vizes mélyedés, völgy, mocsár' jelentésű szókkal (119—125. sz.). Utóbbi csoporthoz csatlakoznak azok az erdőnevek is, amelyek 'mocsárfa' jelentésű vagy más mocsaras, vizes talajt kedvelő hidrofil fák nevével azonosíthatók (8, 57, 58, 59, 63, 72, 73, 81. sz.).

Mi lehet az oka annak, hogy az őshaza erdőségeinek talajviszonyai az erdőnevekben ilyen világos és határozott módon kifejezésre jutnak? Hiszen mind az uráli, mind pedig a finnugor őshaza síkságon terült el és így a magassági-

és a talajviszonyokra utaló erdőnevek nem magyarázhatók egyszerűen a hegyek, dombok és völgyek hullámzó váltakozásával. Nem magyarázhatók azzal a feltevéssel sem, hogy mind az uráli, mind pedig a finnugor őshaza területén hatalmas mocsarak terültek el. Nem ebben, hanem más földrajzi tényezőben kell az erdőnevekben mutatkozó kettősség okát keresnünk.

Bizonyos oroszországi folyók (Volga, Káma stb.) egyik partja erősen különbözik a másik parttól: az egyik part meredek, a másik sík, homokos vagy mocsaras árterület.

PAASONEN mondta ki először két szóegyeztetés alapján (s-laute 133—134, 177. sz.), hogy a finnugor ősnép nagy folyók partjain lakott. E mellett tesznek tanubizonyoságot a fáshely- és erdőnevek, amelyekben határozottan és világosan tükröződik bizonyos oroszországi folyók magas és alacsony partja közötti különbség. Ezek az erdő nevek egyúttal rávilágítanak az uráli és a finnugor ősnép települési formájára. Nagyon valószínűnek, sőt bizonyosnak tarthatjuk, hogy az uráli és a finnugor ősnép éppen úgy a folyók partjait szállta meg, mint a mai obi-ugor népek, a vogulok és az osztjákok. Az aránylag csekélyszámú finnugor ősnép nem is tölthetett ki egy olyan óriási kiterjedésű, rengeteg erdővel borított járhatatlan területet, mint amilyen a finnugor őshaza volt. A fő közlekedési utak, a folyók partjain települt le tehát az ősnép, mert ez a településforma kedvezett legjobban annak a zsákmányoló életmódnak is, amelyet folytatott: a halászatnak és a vadászatnak. Ez a településforma segítette elő egyúttal a finnugor alapnyelvnek dialektusokra való szakadozását és a folyók mentén való továbbszivárgás következménye lehetett a finnugor népek őseinek az őshazából való elvándorlása, szétszóródása is.

N. SEBESTYÉN IRÉN.

### A magyar nyelv **-déz** végű gyakorító képzős igéi.<sup>1</sup>

Itt tárgyalt összetett gyakorító képzős igéinket hét csoportra osztjuk: 1. *-d + -éz*; 2. *-déz*; 3. *-ed + -éz*; 4. *-edéz*; 5. *-édéz*; 6. *-kend + -éz*; 7. *-end + -éz* és *-endéz*. Annak a megokolását, hogy miért veszünk fel ilyen csoportokat, majd a maguk helyén fejtjük ki.

Sokak előtt talán azzal is adósak vagyunk, miért nem elég a gyakorító képzőknek egyszerűen a mássalhangzóját megemlíteni, hiszen voltaképpen mégis csak mássalhangzók a finnugor örökségek; és ebből következőleg mi értelme van a különféle magánhangzók szerint való tagolgatásnak?

Erre a felelet magától kínálkozik. Ha ugyanis a képzőbe foglalt magánhangzó szerint osztályozzuk a képzőket, egyrészt nyelvtörténeti, másrészt nyelvföldrajzi tanulságokkal gazdagodunk.

<sup>1</sup> A kevésbé felismerhető rövidítések jegyzéke: COLLINDER = Indo-uralisches Sprachgut von BJÖRN COLLINDER. Uppsala. 1934. CSANÁDY = CSANÁDY SÁNDOR, A *-dos* és *-doz* képző régi irodalmunkban: Nyr. XLV, 20—3. EgyszGy. = A magyar nyelv egyszerű gyakorító képzői. Irta SÁMSON EDGÁR. Pannonhalma, 1936. FOGARASI = FOGARASI JÁNOS. Művelt magyar nyelvtan elemi része. 1843. KODOL. = KODOLÁNYI JÁNOS: Julianus barát.<sup>2</sup> KÖRÖSI = KÖRÖSI SÁNDOR, Élő meg elavult képzők: Nyr. XI, 156—7. RIEDL = Magyar nyelvtan. Irta RIEDL SZENDE. 1864. SzülMold. = IGNÁZ RÓZSA, Született Moldovában, 1940. SZVORÉNYI = Magyar Nyelvtan. Irta SZVORÉNYI JÓZSEF. 4. kiad. 1876. VERSEGHY = Magyar Grammatika, 1821.